

Novák Attila

Vázsonyi Vilmos és kora – a recepciós törvények idején

Vilmos Vázsonyi and His Era During the Reception Acts

Összefoglalás

Vázsonyi Vilmos (1868–1926) a 20. század egyik leghíresebb magyar zsidó politikusa. Pályája a véderővitával, majd a zsidóság egyenlőségéért folytatott harc megvívásával indult, melynek kapcsán országos ismertségre tett szert. Vázsonyi felfogása szerint a zsidó emancipációt a magyar nemzet érdeke kívánja. Koncepcióját, hogy a zsidó vallás egyenjogú legyen a többivel, az általános vallási egyenlőség jegyében, többen is bírálták. A jogász-politikus a neológiahoz sorolt *Egyenlőség* lapban fogalmazhatta meg elképzeléseit, megszerezve sok budapesti polgár szimpátiáját is, melyet pártalapításai és politikai sikerei is bizonyítanak.

Kulcsszavak: recepció, neológia, zsidóság

Summary

Vilmos Vázsonyi (1868–1926) was one of the most famous Hungarian Jewish politicians of the 20th century. He began his career with the so-called “defence debate” and continued with his fight for the equality of Jews. In Vázsonyi’s opinion, the emancipation of Jews is in the interest of the Hungarian nation. His claim that the Jewish religion should be given equal rights with the others in the spirit of the general equality of religion was criticized by several people. The lawyer and politician published

---

DR. NOVÁK ATTILA PhD, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Molnár Tamás Kutatóintézet (Novak.Attila@uni-nke.hu).

his ideas in the paper *Egyenlőség*, gaining the sympathy of many Budapest citizens, as evidenced by several parties founded by him and by his political success.

Keywords: reception, neologs, Jews

Az 1868-ban Sümegen született Vázsonyi Vilmos tulajdonképpen sokáig a magyar zsidó politikában mozgott, s csak a recepciós küzdelmek végeztével fordult a tágabban értelmezett magyar politikai közösség felé. Zsidó politikán itt azt a fajta politikai törekvést és cselekvést értjük, amely a zsidó identitást felvállalva, a zsidóság vélt vagy valós érdekeit többnyire (de nem kizárólag) zsidó orgánumokon, szervezeteken keresztül képviseli a demokratizálódó politika színterén. Nem a különféle „házi zsidók” kijárásos politikájáról van tehát szó, hanem modern és demokratikus viszonyok közepette megvalósuló érdekérvényesítésről, amelynek a feltételei a korabeli Magyarországon már megteremtődtek. Vázsonyi Vilmost nem az vezette, hogy különjogokat szerezzen a zsidóság számára, hanem azokat a jogi akadályokat akarta lebontani, mely a felekezeti egyenjogúság útjába állott – éppen a zsidóság számára.

Vázsonyi dunántúli zsidó családban született, édesapját Weiszfeld Adolfnak, édesanyját Engel Katicának hívták. A szülők Csabrendekről költöztek át Sümegre. Apai részről rabbicsalád leszármazottja, testvérei közül (hatan voltak) többen Vázsonyira magyarosítottak. A dolog később humoros fordulatot vett, mert – egyes híresztelések szerint – az ország összes Weiszfeldje Vázsonyi akart lenni, látva Vázsonyi Vilmos óriási politikai sikereit.¹ A család 1874-ben költözött Budapestre, oka tulajdonképpen az volt, hogy Dávid fiuk után akartak jönni, ő azonban 1878-ban meghalt. A gazdasági érvényesülés vágya még megfogható okként. Az akkor még Weiszfeld Vilmosként ismert kislátó 1874 szeptemberében lett a Síp utcai iskola tanulója, később a Széna téri gimnázium, majd a Markó utcai királyi katolikus gimnázium tanulója. Az egyetemen frekventálta az Olvasó Kört, ám – mivel szembehelyezkedett a vezetőség Tisza-párti híveivel – barátaival inkább a Kammon kávéházban tartották a megbeszéléseiket. 1892-ben végezte el a jogi egyetemet, utána ügyvédként dolgozott.

Meg-megszólalt közéleti ügyekben (a véderővitában, illetve a Kossuth Lajos állampolgárságáról szólóban), de először a recepciós vitákban állt ki „teljes fegyverzetével” a plénum elé. A különféle zsidó fórumokon képviselt véleménye azonban belesimult későbbi politikai pályafutásába, hiszen e küzdelemnek a célja az volt, hogy a már előbb említett célok mellett saját pályáját mint magyar politikusét előmozdítsa és segítse.

A KEZDETEK

A magyarországi zsidóság egyenjogúsítási (vagy recepciós) küzdelme az egyházpolitikai reformokkal összefüggésben jelent meg a magyar közéletben. A katolikus egyház már az 1868. évi LIII. törvénycikk 3. paragrafusával sem értett egyet, hiszen az előírta, hogy a fiúknak apjuk, a lányoknak anyjuk vallását kell követnie. Az egyház ilyen

esetben is ragaszkodott az összes gyermek katolikuságához (csak akkor adta össze a párt, ha a más vallású fél reverzálist adott). Mindez nagyon sok problémát okozott: gyakran fordult elő az, hogy a törvény szerinti protestáns gyermeket a katolikus pap anyakönyvezte (ezek voltak az ún. elkeresztelési ügyek). Az állam nemcsak a konfliktust „gerjesztette”, de enyhíteni is szerette volna: Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter 1890 februárjában alkotott rendeletében erre kísérletet tett, ám ez még inkább fokozta a katolikus egyház és az állam közti feszültséget.

A recepciós igény pedig egyszerűen annak volt a következménye, hogy a magyar társadalomba egyre inkább integrálódó, ugyanakkor magyar nemzeti érzésű zsidóság nem hasonló, hanem azonos jogokat követelt magának az élet minden területén, így a politikában is. „Avantgarde”-ja már integráns része volt a társadalom különféle területeinek: szerkesztőségekben, ügyvédi irodákban, egyetemeken is dolgoztak magyar zsidók, s egyre inkább követelték maguknak a bebocsáttatást az állami szférába. Az egyenjogúsítási harcban részt vevő zsidók számára a recepciós törvény körüli harcok egy hosszú út végállomását jelentette, a nemcsak egyéni, de felekezeti egyenjogúsítást is. Ez a generáció nem volt „hálátlan”, a hazai nemzetiségek iránti türelmetlenséget, a maradéktalan azonosulást a magyar nemzeteszmeével Vázsonyi és generációja erőteljesen képviselte.

A recepcióért folytatott küzdelmet tulajdonképpen nem Vázsonyi Vilmos kezdte, hanem egy egész nemzedék, melynek Vázsonyi is tagja volt. Ráadásul az emancipációs törekvések kudarcáért – legalábbis kezdetben – az országos és egységes zsidó szervezet hiányát hozták fel indokul. Az 1868–69-ben kettészakadt magyar zsidóság két ága folyamatos perlekedésben állt egymással, bár újra és újra felmerült az egységes érdekvédelem igénye. Ennek az igénynek azonban már nem voltak valós alapjai, hiszen az ortodoxia és a neológia óriási különbözőséget halmozott fel az elmúlt évtizedekben, a rítusbéli differencia halakhikus indoklást is kapott, és egészen a családok szintjére lejutva vált élesen ketté a zsidó társadalom.

1888. január 22-én jelent meg az *Egyenlőségben*, Szabolcsi Miksa lapjában dr. Ullmann Sándor zsidó országgyűlési képviselő nagy cikke, *A zsidó felekezeti ügyek rendezése*. A neológ kongresszusi iroda mint hatalmi központ mellett egyre nagyobb befolyásra tett szert a pesti hitközség, s ennek a szócsove lett a Szabolcsi alatt megújult *Egyenlőség*. Az 1882-ben indult lapot 1886-ban vette meg és át Bogdányi Mórtól, s tette a magyarországi zsidóság legfontosabb sajtóorgánumává, közéleti fórumává, sőt a lap maga nem pusztán tükrözte, de alakította is a történelmet. Ullmann Sándor cikkében leírta, hogy a parlament és a kormány az egységes szervezet hiányát érvként használja a „zsidóság jogos igényei és követeléseinek megtagadására vagy elutasítására” (Ullmann, 1888a:2). A „szervezkedésre” persze rögtön reagált a katolikus egyházi jogokat és érdekeket militánsan képviselő *Magyar Állam*, mely zsigerből utasította el a zsidók recepciós törekvéseit. „Most e fajnak már az emancipáció sem elég; egyenrangban akar állani a keresztény felekezetekkel, amelyek hívei vegyes házasságokat köthetnek. Érdemes elmélkedni a zsidóságnak e legújabb vakmerő követelésén, amely eggyel több adalékot nyújt a faj jellemzéséhez. A míg szorítják, csendes, alázatos, és meghúzza magát; ha pedig üzelmeivel szemben a behálózott keresztény társadalom közönyös,

vagy szemet huny, vagy szót emelni nem mer, akkor a zsidóság előhozakodik titkos óhajtaival, országos autonómiával (a protestáns mintára); s elég vakmerően azon követeléssel lép fel, hogy vallása a keresztény felekezetekkel egyenlő rangba helyeztessék. A kormánypártnak zsidó képviselője nem pengeti hiába ezen autonómiai eszméket. Lesznek a párt kebelében más meleg szószólói is e tervezetnek; s ki tudja, nem adták-e már beleegyezésöket illetékes körök a zsidók országos szervezkedéséhez? Indokolt kíváncsisággal várhatjuk tehát a mozgalom fejlődését.”² A *Magyar Állam* „jó szemmel” vette észre, hogy a tervezett egységes zsidó organizáció a recepció feltételeként fogalmazódott meg (nem önmagában), és hogy alapvetően veszélyezteti a katolikus előjogokat, melyek már egyébként is eléggé megtépázódtak, hiszen a különféle protestáns „történelmi” felekezetek már a múltban kiharcolták azt, hogy a saját autonómiájuk szerint intézhessék az ügyeiket.

A katolikus egyházban mély nyomot hagytak az egyházpolitikai küzdelmek. Salacz Gábor katolikus egyháztörténész még 1938-ban is a protestánsoknak, a liberálisoknak, a szabadkőműveseknek és a zsidóknak tulajdonította a kultúrharc kitörését, közvetlenül pedig Csáky Albinnak, az 1890. február 26-i, a keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldése tárgyában kiadott rendeletét hibáztatta a viaskodás megkezdéséért.³

Ettől függetlenül az országos izraelita iroda januári ülésén kedvezően fogadták az egységes szervezet megteremtésének ötletét, bár kisebb vita azért kialakult arról, hogy Ullmann Sándor úgy gondolta-e, hogy a „kormány iniciatívájára” történjen-e ez a lépés, vagy pedig a zsidóság „magában” intézze el ezt az ügyet. Ullmann erre is reagált: „Az »Egyenlőség«-nek a pesti izr. hitközség közgyűlése lefolyásáról közölt jelentésében az is foglaltatik, mintha én, Wahrmann Mór úr beszédére reflektálva, azt válaszoltam volna, hogy »felekezetünk recepciójára nézve belenyugsom abba, hogy ez a kormány iniciatívájára történjék«. Legyen szabad helyreigazítólag megjegyezni, hogy én ezt nem mondtam. Én csak azt mondtam, hogy a t. előljáróság foglalkozzék a szervezet kérdésével, melynek megoldását a közvélemény sürgeti; hogy én megnyugsom az előljáróság bölcsességében, mely az alkalmas és célravezető eszközöket és módokat bizonyára meg fogja találni; hogy én felszólalásommal a felekezet békéjét felzavarni nem akarom; hogy én itt – a közgyűlésen – sem congressust vagy egyetemes gyűlést, sem törvényhozási intézkedést nem említettem, sőt határozottan kijelentettem, hogy concret indítványt tenni nem akarok, s végre, hogy előttem csakis a mozgalom végcélja: a felekezet szervezete recepciója és autonómiája lebeg... Először nekünk kell tisztában lennünk azzal, hogy mit akarunk és hogy akarjuk, mert a kormány magától nem fog semmit sem kezdeményezni, ha maga a felekezet nem sürgeti a kezdeményezést...” (Ullmann, 1888b:2). Ullmann fellépését valós problémák indokolták, hiszen eme „elszólása” csak azt bizonyította, hogy a kormány oldaláról volt ilyen törekvés, hiszen ez a fajta egységesítés az állam dolgát jelentősen megkönnyítené és leegyszerűsítené, ráadásul a politikai hasznot is biztosítaná a számára.

A tervezett „egységesítés” felé vezető lépést – természetesen – az ortodoxia sem nézte jó szemmel, hiszen ebben jogaik csorbítását látták, ráadásul – felfogásuk szerint – egy olyan fél erőltetné rájuk elképzeléseit, amely nem a hagyomány teljessége, a halakhikus tradíció, hanem a reform alapján áll (Farkas, 1888).⁴ A különféle ortodox

publicisták (mert voltak ilyenek) azt vetették a kongresszusiak, a neológok szemére, hogy nem fogadják el törvénykönyvül a Sulchan Aruchot, s helyette valamilyen homályos „mosaico-rabbinikus” hagyománnyal operálnak, amely olyan, mintha a törvények helyett országgyűlési „diáriumokat” vennének alapul. A két zsidó irányzat között már korábban is elmérgesedett viszony újabb apropóval egészült ki, s az ortodoxok újra saját infrastruktúrájuk kiszélesítésén, valamint ennek legalizálásán ügyködtek. A pesti ortodox hitközség külön chevra kadisa (temetkezési egylet) létesítésére adott be kérelmet, és a kormány május 27-én ezt jóvá is hagyta.⁵

A kormányzat ismét olyan lépésre kényszerült, mely a régi és az új helyzet közti egyensúlyt kívánta megerősíteni. 1888. június 21-én Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletet (1191. sz. körrendelet) adott ki „az izraelita hitközségek ügyeinek és az anyakönyvi ügyhöz való viszonyuknak szabályozása tárgyában”. A rendelkezés lényege az volt, hogy a zsidóság egységét elismerte, ám mind a három zsidó irányzatot egy és ugyanazon zsidóság részének ismerte el, ugyanakkor a hitközségből való kiválást és új hitközség alapítását jelentősen megnehezítette. Megjelenését közvetlenül az indokolta, hogy a kongresszusi hitközségeket sok közösség otthagya, és csatlakozott az ortodoxokhoz, vagy az eredeti hitközség különféle „pártokra” szakadt, s így alkalmatlanná vált eredeti feladatainak ellátására.

Más előírásokat is tartalmazott a miniszter rendelete, mint például hogy fő- vagy anyahitközség csak az a hitközség lehet, melynek „keretében anyakönyvezetési joggal felruházott rabbiság áll”. S hitközség is csak úgy alakulhat, ha – miután kiderült, hogy el tudja magát tartani – a törvényhatósági közigazgatási bizottság előterjesztése során megadja számára az anyakönyvezetési jogot. Ha bárki is kilépne a hitközségből, még öt évig köteles – akár anyahitközségről, akár másról van szó – az anyagi terheket viselni. Előírta, hogy amely hitközségeknek nincs anyakönyvezetési joguk, fiók- vagy mellékhitközségek; akik nem fizetik a kötelező járulékokat, állami eljárás során behajthatják rajtuk. Az anyahitközség székhelyén fennálló, de külön anyakönyvezetési joggal nem rendelkező hitközségek nem csorbíthatják az anyahitközség jövedelmét, de eltartandók. Kimondta, hogy az anyahitközség székhelyén kívüli hitközségek csak az anyakönyvezető rabbiság és az általuk használt intézményekhez kötelesek hozzájárulni, egyébként függetlenek. Az izraelita hitközségek kötelesek bemutatni alapszabályukat (mind a három), a már fennállóak pedig három hónapon belül mutassák be szabályszerű jóváhagyás miatt.

Az ortodoxok természetesen nem voltak elégedettek a rendelettel, Pozsonyban gyűlést hívtak össze, ahol úgy határoztak, ha a Reichsrat elfogadja a törvényjavaslatot, akkor belenyugszanak, ám ha nem, akkor Lipschitz Lipót főrabbit bízzák meg egy kérvény írásával a rendelet visszavonásáért.⁶ De a Reich Ignác által vezetett ortodox követítő bizottság nem állt meg ennél, hanem levelet küldött a vidéki hagyományőrző közösségeknek, melyet – a demokrácia sajátos felfogásaként – aláírva kellett visszaküldeni a központnak, s amelyben – a vallás- és közoktatásügyi miniszternek címezve – a bizottság tiltakozását fejezte ki amiatt, hogy a közigazgatási bizottság anyakönyvezetőt nevezhet ki, pedig annak rabbinak „kell” lennie.⁷ Az ortodoxia tehát tiltakozott az ellen, hogy a rabbi, akinek óriási hatalma van a hagyományőrző zsidóságban, alá legyen

rendelve egy anyakönyvvezetőnek, ebben lelkiismereti szabadságuk megsértését látták, és a rendelet visszavonását kérték a minisztertől. Komoly lobbizás kezdődött, október 7-én a neológ Schweiger Márton, az Országos Iroda elnöke, míg 10-én maga Reich Ignác járt (15 rabbi kíséretében) Csáky Albin (immár) új vallás- és közoktatásügyi miniszternél.⁸ Az ortodoxok, eltökéltségüket kifejezve, november 26-án emlékiratot is átadtak a miniszternek.

Így tehát nem a recepció küzdelem volt az első politikai és zsidó politikai ügy, amelyben Vázsonyi állást foglalt. A zsidó–magyar közművelődési egyesület ötletét vehemensen utasította el, ám a recepció kérdését a maga komolyságában fogta fel. Az *Egyenlőség* című zsidó lapot használta fel a céljaira, sőt maga is alakította azt, nem pusztán azonosult szellemisségével, hanem a lap is az övével. A lap új csillaga Vázsonyi lett, aki friss, a jogi egyetemen szerzett ismereteit és kiváló logikai készségét demonstrálta gyakran megjelenő írásaiiban. 1889. február 17-én jelent meg Vázsonyi *Viszonosság és szervezet* című cikke, mely tézisszerűen tartalmazta Vázsonyi és generációja igényeit. Cikkét még születési nevén, Weiszfeldként írta alá. Leírja, hogy a helyzet „szégyenteljes”, és hogy ebből két út vezet kifelé. Az első út az, hogy a magyar kongresszusi zsidóság kérvénnyel fordul a magyar törvényhozáshoz, kérve azt, hogy a „zsidó felekezetet is vétetnék be a bevett felekezetek sorába, és reá is alkalmaztassanak a viszonosság elvei”. A másik út arra nyújtana módot, hogy a zsidó érdekek az általánosabb érdekek közé számítódjanak be, ez pedig nem más, mint az 1868. évi LIII. törvénycikk útmutatásának követése, mely megállapítja, hogy intézkedései csak addig érvényesek, míg a vallásfelekezetek egyenjogúságát nem szabályozza általános törvény. „Ha ezt a második módot ragadjuk meg – írja Vázsonyi –, úgy harczunk nem lesz pusztán a zsidóság harcza önmagáért, hanem harcz az egyenlőség nagy eszméjéért, melyben velünk lesz minden liberális és demokrata elem. A zsidóság akkor követ helyes magatartást, ha különös érdekeit nagy, általános érdekek szolgálatába bocsátja, s megmutatja ez által, hogy különös érdekeinek kielégítését magasabb, egyetemes érdekek követelik. Ügyünk szorosan egybe van kapcsolva a liberalizmus és demokrácia ügyével, a ki e kettő diadaláért küzd, az megszerzi egyszersmind nekünk is a diadalt. Ezt a szoros összefüggést nem tudom eléggé a zsidóság figyelmébe ajánlani. Ha közlünk többen rövidlátóan nem is vették észre, annál inkább felismerték elleneink, kik minden országban a »zsidópárt« elnevezést sütik a szabadelvű pártokra...” (Vázsonyi, 1889:3). Ráadásul azért is lenne jó a zsidó „autonómia” az államnak, mert „a magyar állameszme új, bevehetetlen várta talál!” (Vázsonyi, 1889:3). Ez a szervezet lenne az igazi „zsidó–magyar közművelődési egyesület...”, utalt vissza korábbi vitájára, melyben elutasította egy ilyen szervezet támogatását, bár az végül is létrejött (Vázsonyi, 1889:3). Ebben is megmutatkozik, hogy Vázsonyi célja nem pusztán az, hogy a zsidóság érdekeit a társadalom egyéb érdekeitől elkülönülten képviselje, hanem – taktikai és stratégiai okokból – megpróbálja összhangba hozni a magyar politikai élet előtt álló feladatokkal.

Közben Csáky Albin miniszter 1890. február 10-én elutasította az ortodox beadványt, melyről értesítette az ellenlábás kongresszusi iroda vezetőit is. Közölte azt, hogy arra hivatkozva küldi vissza az ortodox iroda 1889. március 9-i 2469. sz. a. felterjesztését, hogy nem találta indokoltnak az 1888. június 21-i (1191. eln. sz. a.) körrendelet

hatályon kívül helyezését. Csáky azzal érvelt, hogy „nem talált támogatásra” az, hogy két „izraelita” hitfelekezet létezne, „...de ezenfelül a nyilatkozó 239 rabbinak eme felfogásában a nem orthodox izraeliták nem osztoznak, izraelita részről pedig nem bizonyítatik be az állítólagos dogmatikus különbség...” (Csáky, 1890:4). Csáky azt is leszögezte, hogy 1870 után gombamód elszaporodtak a hitközségek, mindenféle problémák (anyakönyvvezetési, fenntarthatósági) keletkeztek, és ezért döntött úgy, hogy a lelkiismereti szabadság ne jelentsen alapot a hitközség alakítására, ráadásul úgy, hogy kivonják magukat az ezzel járó kötelezettségek alól. Ezért – érvel a miniszter – fenntartja rendeleteit (1885. évi 1924. eln. sz. és 1888. évi 1191. eln. sz.). Ugyanakkor a kényszer vádjá ellen határozottan védekezik: „...de különben is autonómiát egy felekezetre oktrojálhatónak nem tartok, és ennél fogva nem szándékozom kényszereszközöket igénybe venni arra nézve, hogy az izraelita felekezet országos önkormányzati szervezete egyöntetűvé tétessék... a rendezés az izraelita hitfelekezet önkormányzati jogának törvényes biztosításával befejezhető legyen” (Csáky, 1890:5). Csáky egyébként – március 10-én – újabb körrendeletet adott ki, melyben a kitértek helyzetét próbálta meg rendezni: a kikeresztelkedés tényét mind a lelkésznek, mind az anyakönyvvezető személynek (ált. a rabbinak) kötelessége volt bejegyeznie az anyakönyvbe.⁹ Csáky május 21-én levelet írt az ortodox közvetítőbizottságnak, melyben (eredetileg az egri és a nagyidai hitközség alapszabályának bemutatási záradéka jóváhagyásáról volt szó) leszögezte, hogy a bizottság nem formálhat jogot hitközségek alapszabályainak a jóváhagyására.¹⁰

Miközben a recepciós előharcok megkezdődtek, Vázsonyi Vilmos ismét szükségét érezte annak, hogy megszólaljon, ezúttal a német nyelv ügyében, de az intelem a magyar zsidókhoz szólt. „Be kell olvadni a nemzetekbe, mert az rendeltetésük, hogy a nemzetek körében saját egyenjogúságukért és evvel együtt az egész emberiség egyenlőségéért, az emberiség tisztultabb jövőjéért küzdjenek; be kell olvadniok a nemzetekbe, hogy még ürügy se maradjon arra az embertelen hajszára, melyet ellene folytatnak...” (Vázsonyi, 1890a). E szemlélet mellett, hogy világosan és tisztán átérzett nemzeti érzés alapozta meg, arra is szolgált, hogy a zsidók közti összekötő kapcsolatokat a vallásra korlátozza, és így könnyítse meg integrációjukat az adott nemzetállamba.

Vázsonyi legfontosabb cikkei azonban csak ezután következtek. A *Szilágyi Dezső ígérete* című anyaga sűrítve tartalmazza hitvallását és elgondolását a recepciónak nemcsak a szükségességéről, de a megvalósítása módjáról is. Nem véletlen, hogy az egyébként kényes ízlésű *Egyenlőség* az egész cikket kurzívval közölte. A tanulmányzerű cikk ropant éles, pontos megállapításokat tartalmaz, melyek messze felülmúlják a korabeli zsidó sajtóban megjelent írások színvonalát. Főleg abban, hogy a zsidó problematikát úgy tárgyalja, hogy tágabb összefüggésekbe illeszti be. Nem pusztán azt szögezi le, hogy milyen rossz az, hogy a különféle felekezetek saját egyházi autoritásuk szerint működnek, s ez – főleg a vegyes kapcsolatokban – milyen keszkeuszasághoz vezet, hanem a zsidó sérelmeket az általános sérelmek eseteként veszi számba. Mivel a zsidók és keresztények közti házasságot – úgy, hogy mind a két fél megmarad eredeti hitében – mind a két (vagy több) egyházi hatóság tiltja, s nincs polgári házasság, „tehát valósággal kényszerítve vannak a concubinátusra” (Vázsonyi, 1890b:1). Szilágyi Dezső

igazságügyminiszter, aki a képviselőház pénzügyi bizottsága ülésén kijelentette, hogy a házasságjog egyetemes rendezését tervezi, előbb vagy utóbb bele kell „kapjon” – liberális társaival együtt – a házassági jog rendezésébe, s meg kell alkotni az 1868. évi LIII. törvénycikkben megígért általános törvényt. S mi ellen óvja a zsidókat? „Tisztában kell tehát lennünk azzal, hogy milyen állást kell elfoglalnia felekezetünknek, ha a házassági jog általános rendezésének kérdése felmerül. Egyaránt távol kell tartanunk magunkat két szélsőségtől. Egyáltalán nem zsidó érdek, mohón sóvárogni a polgári házasság iránt; a polgári házasság a zsidóknak egy cseppet sem kell jobban, mint a nem zsidóknak. De nem zsidó érdek ez sem, a polgári házasság ellen agitálni, és egy sorban állani az ilyen irányú javaslat ellen a klérussal. Vészt hozó hiba, valóságos öncsonkítás volna az, ha a zsidóság a polgári házasságot kívánó áramlattal szembehelyezkednék...” (Vázsonyi, 1890b:2). Hiszen ekkor a klerikális-ultramontán erővel kellene szövetkeznie, ami nem lenne kívánatos, másrészt a zsidó házassági jog is ekkor nyerné el régi fényét, „...mert aki a polgári kötés után papi áldást óhajt frigyére, kénytelen lesz mindenben megfelelni a tiszta zsidó házassági jog követeléseinek, melybe akkor az államnak beleszólása nem volna...” (Vázsonyi, 1890b:2). Vázsonyi rendkívül hatásosan érvel a mellett is, hogy amit az áttérési tilalom jogi alapjának tekintenek, tévedés. Hiszen az 1868. évi LIII. törvénycikk egyetlen szakasza sem tiltja meg a judaizmusra történő áttérést, hiszen az csak a „bevett felekezetek” közti áttérést szabályozza, s – mivel, ami nincs megtiltva, azt szabad megtenni – szabad megtenni. Mivel az 1867. évi XVII. törvénycikk azt mondja ki, hogy a keresztény lakosokkal „minden polgári és politikai jog tekintetében egyaránt jogosítottak a zsidók”, az áttérési tilalom nagyon problémás, hiszen zsidókat sem illethetné meg az áttérés joga, nemcsak a keresztényeket.

1891 elején egy, már évek óta húzódó furcsa eset borzolta fel a kedélyeket, amely a zsidó recepció, illetve a polgári házasságkötés jogi lehetőségének hiánya miatt az ügy „állatorvosi lovává” vált. A hódmezővásárhelyi Weisz Regina és Müller Mihály házasságkötésének kihirdetését a helyi rabbi megtagadta, mivel előző férjétől csak bírói ítélettel lett elválasztva.¹¹ A pár a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult (még 1885-ben), hogy utasítsa a rabbit a házasság kihirdetésére. A miniszter először vonakodott ezt megtenni, majd az 1886-os évben kiadott 4790. sz. rendeletében arra kötelezte a rabbit, hogy hirdesse ki a házasságot, aki megtagadta ezt. Végül a pár talált valakit, aki „zsidó módra” összeadta őket. A miniszter az izraelita országos irodához és a rabbi-képző tanári kollégiumához fordult (illetve, az utóbbiak véleményére is kíváncsi volt), hogy mondják meg, a vallási szabályok alapján ki jogosult arra, hogy zsidó feleket adjon össze, és „miféle qualificatio” adja meg erre a jogosultságot. A válasz végül 1887. január 5-én született meg, s azt tartalmazta, hogy az illető hitközség rabbija vagy annak helyettese jogosult, de más is, ha ő megbízta erre. A neológ (kongresszusi) hitközségeknél az vált elfogadott gyakorlattá, hogy kizárólag a rabbi-képző intézetből kikerült rabbit akartak alkalmazni, míg az ortodoxok ragaszkodtak ahhoz, hogy csak olyat alkalmazzanak rabbi-ként, aki – hosszú jesiva-tanulmányok és több vizsga után – három elismert rabbitól nyert rabbidiplomát (szmicha). „De majdnem négy év után azzal letünk meglepve, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium folyó évi [1890 – N. A.] október hó 28-án 47155. sz. a. rendeletével a hódmezővásárhelyi rabbinak meghagyta,

hogy a Müller Mihály és Weisz Regina által egy Weisz Gábor nevű házaló előtt 1886. évi április hó 6-án kötött házasságot az általa vezetett izraelita esketési anyakönyvbe utólag szabályszerűleg jegyezze le, mert említett házasság állami, illetve polgári magánjogi szempontból, sőt a zsidó házassági jog értelmében is alakilag érvényesen kötöttnek tekintendő.”¹² A hódmezővásárhelyi rabbihoz fordultak felvilágosításért (még 1890. november 15-én), aki azt mondta, ez ellen előterjesztéssel élt, ezért az ottani polgármesteri hivatal az iratokat a minisztériumhoz vissza fogja küldeni.

Ez az egész anyakönyvi ügy felbolygatta a magyarországi zsidóságot. Az országos iroda még Schreiber pozsonyi ortodox főrabbihoz is levelet írt, ám a konzervatív tábor mindenfajta kommunikációt árulásnak vagy inszINUÁCIÓNAK tekintett, így pozitív reakció nem érkezett. De az idők szele őket is elkapta: *Magyar Zsidó* címmel magyar nyelvű ortodox lapot indítottak Pozsonyban. Az ortodoxia nem fogadta el, hogy a vallási egyenjogúsításhoz közös szervezetre lenne szükség, de azért lassan, de biztosan magyarosodott. A hódmezővásárhelyi ügy végül úgy jutott – átmeneti – nyugvópontra, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1892. április 2-án kelt 13375. sz. a. az országos irodához és Hódmezővásárhely közönségéhez intézett leiratával már nem követelte meg az 1890-es rendelet végrehajtását, ám nem is helyezkedett a zsidó törvények „alapjára”.¹³

Vázsonyi Vilmos kezét immár nem fogta vissza semmi sem, úgy vélte, hogy először valamiféle országos zsidó értekezletet kell létrehozni, mely kifejezné a zsidók egyetemes óhaját. 1891 januárjában *A szervezet* címmel ennek országos szükségességét emelte ki. „Miért nem veszi hát kezébe a kormány a zsidó szervezet ügyét? Mert az ilyen irányú intézkedés nem illik bele abba a »történeti liberális« rendszerbe, mely felekezettünket Debreczenben, Nagy-Váradon és Pozsonyban inzultálta, mely a zsidó rabbit nagyúri göggel elmellőzte a miniszterelnöki banketten, mely minket a hódmezővásárhelyi és szigeti esetekkel boldogította, mely megcsinálta a famózus főrendiházi reformot, mely szokásjogi erőre emelte azt a tételt, hogy a budapesti egyetemen zsidó tanár nem lehet, ezáltal is példát akarván adni az ifjúságnak a »történeti liberalizmus«-ban...” S javasolja országos zsidó szervezet összehívását: „Alakuljon néhány kiváló zsidó papból és néhány neves zsidó kitűnőségéből egy bizottság, mely a hazai zsidóságot, községet minden évben országos összejövetelre hívja meg. Ezen országos összejövetel megbeszélne a zsidóság ügyeit, kifejezné óhaját, orvosolni törekednék sérelmeit, és odahatna, hogy minél nagyobb kört vonván be országos összejöveteleibe, a zsidóság végleges szervezete megalkottassék...” (Vázsonyi, 1891a:5).

Ebből is látszik Vázsonyinak az álláspontja, mely bár antiklerikális volt, ám éppen a méltányosság jegyében politizált, s ennek megfelelően vette védelmébe a vallásos zsidó iparosokat akkor, amikor rá akarták kényszeríteni őket arra, hogy a szombatot megszegjék. A tradicionális előírások szerint szombaton 39 főmunka nem végezhető, gyakorlatilag a munkavégzés összes formáját kizárta a halacha, ezért a szombati munkavégzés a tradicionális zsidó iparosok számára nem pusztán lelkiismereti problémát jelentett, de a vallási törvények megszegésének rémképét is maga elé vetítette.

A problémák abból adódtak, hogy 1891. július 15-én lépett életbe a vasárnapi munkaszünetről szóló törvény. Maga a textus, legalábbis első ránézésre, nem tűnt sérel-

mesnek a vallásos zsidók számára, hiszen Ullmann Sándor országgyűlési képviselőnek (is) köszönhetően a kisiparosoknak azt a kedvezményt is biztosították, hogy vasárnap is dolgozhatnak segéd munkások nélkül. A fűszer-, bor- és a lisztkereskedő (valamint a szatócs) délelőtt 11 óráig, mindenki más délelőtt 10 óráig árusíthat, szól a rendelkezés.¹⁴

Ám a hatóságok sok helyen, az 1884. évi ipartörvény 55. szakaszára hivatkozva, elkezdtek bírságotolni a zsidó iparosokat. Ez a rendelkezés kimondta: „Sütők, mészárosok és kéményseprők az elkezdett iparüzletét tetszés szerint félbe nem szakíthatják, hanem ha azt abba szándékoznak hagyni, kötelesek ebbeli szándékukat az iparhatóságnak bejelenteni, és ennek meghagyására az ipart még bizonyos ideig, jelesen sütők legfeljebb négy hétig, kéményseprők és mészárosok legfeljebb három hétig folytatni.” Erre hivatkozva pl. Szepsi községben (Abaúj-Torna vármegye) 100 forint pénzbírsággal sújtották a zsidó péket, mert szombaton nem volt hajlandó sütni. Míg Kisvárdán 2-300 forint pénzbírságot róttak ki ugyanezért, majd a szolgabíró ismét 3-300 forintra büntette a pékeket, mert nem volt friss, szombati zsemle. (A törvény 158. szakasza alapján bírságotoltak.) Az alispán helyben hagyta a határozatot, és – mikor Vázsonyi írta a cikkét – a kereskedelmi miniszteren volt a sor, akihez eljutott a panasz.

Vázsonyi kifejtette, hogy tudomásul vették azt a magyarázatot, hogy a vasárnapi munkaszüneti törvénynek nincs vallásos színeze, ám ezzel a rendelkezéssel vallásos zsidó iparosokat kényszerítenek („gazdasági célzattal”) a szombat megszegésére és a vasárnap megtartására. Azt is kifejtette, hogy a hatóságok – úgy tűnik – „jobban szeretik a zsömlét”, mint a lelkiismereti szabadságot. Ahogy fogalmazott: „Hogy a hatósági közegek az ipartörvény 55. szakaszát félremagyarázták, világosan kitűnik a vasárnapi munkaszünetről szóló rendeletből. E rendelet a mészárosoknak egyenesen meghagyja, hogy vasárnap délelőtt tizenegy órakor bezárják üzletüket. Baross Gábortól a zsemlyekereskedő törvénymagyarázók bizonyára nem teszik fel, hogy rendeletével sérteni akarta volna az ipartörvényt. Pedig, ha az ő magyarázatuk a helyes, ha az iparos minden rövid idejű pihenése már az üzlet »abbanhagyását« jelenti, a miniszter rendelete határozottan törvényellenes és érvénytelen, mert akkor a mészárosoknak nemcsak hogy nyitva szabad tartaniok az üzletet tizenegy órán túl is, hanem határozottan nyitva kell tartaniok. A miniszter rendeleti úton a törvény tartalmát meg nem változtathatja, vagy a bírságotoló közegeknek van tehát igazuk, akkor az ő rendelete érvénytelen, vagy ha az ő rendelete törvényes, akkor a hatósági közegek magyarázata helytelen és törvényellenes” (Vázsonyi, 1891b).

A felekezeti politikát élesen elutasító Vázsonyi egyre inkább a mellett tette le a voksát, hogy a zsidók a kormánytól is kérjék számon a felekezeti szabadságot, és hogy csak arra szavazzanak, aki kiáll ezen elvek mellett (Vázsonyi, 1891c). 1890-ben egy, a király tiszteletére szervezett rendezvényre nem hívták meg a helyi közösség rabbiját, amit az öntudatosodó zsidóság elvárt volna. Nemtetszésüknek többen hangot adtak, főleg az *Egyenlőség* hasábjain. Ez egy egészen új hangot jelentett a zsidóság politikai kultúrájában, hiszen nem kegyként számított arra, hogy majd valamikor egyenlősíteni fogják, hanem megsértését az egyetemes emberi méltóság arculcsapásának tekintette. Úgy vélte, jogai vannak, melyet ki kell követelni, ha magától nem is adják oda. Ráadá-

sul elvetette a hamis kormánypártiság illúzióját is. „Nem akarok a zsidóság körében az ellenzék bármely pártjának is propagandát csinálni. Bűnös cselekedetnek tartom, ha valaki a zsidóságot egész tömegében valamely párt szolgálatába akarja hajtani. De azt a szolgálai magatartást, melyet a zsidóság egy része minden kormánnyal szemben követ, még avval szemben is, mely sértésekkel elhalmozza, nevetségesnek, a ghetto lealázó maradványának kell tartanom. A kormányban az nevelte nagyra a gőgöt, az elbizakodottságot, hogy a zsidóságot biztos »Stimmvieh«-nek tekinti, mely rendíthetetlenül az ő érdekében kullog az urnákhoz. Nem akarom a zsidókat arra ösztönözni, hogy felekezeti politikát csináljanak, szavazzon minden zsidó választó éppen úgy, mint az ország más vallású polgárai, meggyőződése szerint, de azt az egyet tartsa szem előtt, avval az egygyel tartozik önérzetének, hogy csak olyan képviselőre adja szavazatát, a ki a vallásszabadságot programjába kifejezetten felveszi!” (Vázsonyi, 1891c:3)

Vázsonyi jogtudósként is fellépett, hiszen a kinevezési elvvel szemben a választási elv fontosságát hangsúlyozta első, megjelent könyvében (Vázsonyi, 1891d). Itt tételesen cáfolta azokat az állításokat, mely szerint egész Európában a kinevezési elv terjedt volna el.¹⁵ Ezzel tulajdonképpen a centralisták ellen érvelt, akiknek az ideológiája jelentős szerepet játszott az uralkodó párt és a kormány politikájában.

ÉRETT HARCOK KÖZEPETTE

A recepciós küzdelmek java azonban csak ezután kezdődött. A fővárosi zsidóság vezetői elhatározták, hogy mozgalmat indítanak az érdekében, s még az ellenzéki pártok is leszögezték, hogy a vallási emancipáció hívei. A recepció hirtelen a politikai paletta többsége számára támogatható célnak tűnt. Mind a Függetlenségi és 48-as, mind az Apponyi-féle párt a felekezeti bevettség álláspontja mellett tette le a voksát. 1892. január 10-én a hitközség tanácstermében összeült a megválasztott nagy végrehajtó bizottság és a szűkebb bizottság. A szűkebb bizottság tagjai között volt dr. Mezei Mór ügyvéd, dr. Löw Tivadar ügyvéd és Kornfeld Zsigmond bankár. Vázsonyi Vilmos dr. Halász Frigyes, dr. Márkus Dezső és dr. Mezei Ferencz ügyvédekkel, valamint Palágyi Menyhért íróval és Szabolcsi Miksa szerkesztővel együtt jegyzőként vett részt a munkában.¹⁶ A tagok között volt Goldzieher Ignác orientalista, Kőrösi József statisztikus, Wahrmann Mór, a hitközség elnöke és más, híres magyar zsidó notabilitás is. Vidéken is komoly szervezkedés indult meg, az ország számos pontján alakultak helyi bizottságok, akadtak notabilitások, akik felvállalták az ügyet. Vázsonyi – és az *Egyenlőség* gárdája – pedig a mozgások főáramába került. Maga Vázsonyi kezdeményező és szervező erővel lépett fel, bár törekvéseit nem mindig követte siker; nagyobb tempót diktált, mint amit a többiek kívántak volna. A végrehajtó bizottság nem tartotta „célszerűnek” azt az indítványát, hogy a recepció deklarálása céljából még a választások előtt keressék fel a kormányt, mert Vázsonyi abban reménykedett, hogy a kormánypárti jelölteket lehet (egyenként) ilyen nyilatkozatra bírni. Február 21-én – Vázsonyi javaslatára – recepciós nyilatkozatot is elfogadtak az elnökségi ülésen, „amit az elnökség a legközelebb tartandó bizottsági ülés elé terjesztendő indítvány alapjául egyhangúlag elfogadott...”¹⁷ A „zsidó vallás egyenjogúsítása tárgyában” ugyanis bizottság alakult.

A váratlan sikerek elé azonban akadályok is tornyosultak, hiszen az ortodoxok (hiába csatlakozott több ilyen hitközség is a recepciós mozgalomhoz) ellenezték a recepciós mozgalmat, és még a kongresszusi iroda havi közlönyében is jelent meg bíráló cikk, melyben azt követelték, hogy a végrehajtó bizottság néhány tagja mondjon le, és adja át az ügyek intézését a kerületi elnököknek és az országos irodának (Vázsonyi, 1892a). Az ortodoxok vonakodásának az volt az oka, hogy a recepcióban az asszimiláció jogi elismerését látták, hiszen a – közvéleményben – ezzel szorosan összekapcsolódó polgári házasság követelése a zsidó vallási jognak a zsidók közötti házasságot szabályozó kizárólagossága is érvényét veszítette volna. A feszültségeket jól írja le Vázsonyi: „A tény az, hogy az országos iroda a mozgalmat, melyhez közbenjárását igénybe nem vevő községek is csatlakoztak, nem is óhajtotta kezébe venni, maga a végrehajtó bizottság pedig éppenséggel nem hajlandó abdikálni, mert csak a mozgalom vezetésére nyert felhatalmazást, és ezt a jogát, mint valami telket, nem irathatja át senkire” (Vázsonyi, 1892a:3). Az ortodox félelmekre reagálva az állandó szűkebb bizottság elfogadta azt a nyilatkozatot, melyet Vázsonyi ajánlott, és egyhangúlag kimondta, hogy „egyedüli feladatának a zsidó felekezet egyenjogúságának előkészítését tekinti, minden az ortodox autonomia ellen irányzott törekvés tehát annál is inkább távol áll tőle, mert felekezetét a szervezeti kérdések megbolygatása nélkül óhajtja megvalósítani” (Vázsonyi, 1892a:3).

A fővárosi zsidóság recepciós mozgalma végrehajtó bizottsága végül a kérvény megszövegezését egy parlamenti albizottságnak utalta át, ám – Vázsonyi szomorúan jegyezte meg – nem történt semmi sem, így kérvényt sem írtak, úgyhogy kizárólag a „zsidó vallású” képviselőkön múlik a dolog sikere.¹⁸

Az egyre nagyobb állami centralizáció – természetesen – az ortodoxiát sem kímélte, iskoláik, a talmud-tórák és a jesivák ellen gyakran merültek fel olyan vádak, hogy azok tulajdonképpen ún. zugiskolák, melyeket tiltani kell. Bár az elvek egyértelműek voltak, abban már vita volt, hogy mit is értsenek rajta, és hogy a gyakorlatban hogyan alkalmazzák. Fejér vármegyében még 1891. október 23-án alkottak rendeletet a zugiskolák megakadályozására. Csáky miniszter ugyancsak ez év november 22-én – Zemplén megye közigazgatási bizottságának írott rendeletében azt írta, hogy az a talmud-tóra tekinthető zugiskolának, mely nem áll a helyi hitközség felügyelete alatt, amelynek tanítója nem magyar állampolgár, s amelyben a vallásoktatáson kívül más oktatás is folyik anélkül, „hogy az iskola a törvény értelmében népiskolának minősülne.”¹⁹ Egyben közölte, hogy nem hagyta jóvá a zugiskolákról alkotott szabályrendeletét, és átküldi a Fejér megyei szabályzatot, mely helyesen fogalmazott és járt el.²⁰

A recepciós küzdelmek egyre nagyobb teret kaptak a sajtóban, és sokan – főleg a kormánypárthoz közel álló források – az ultramontanizmust, a katolikus klérus Vatikánt „kiszolgáló” politikáját tartották legnagyobb ellenfelének. Vázsonyi többször és meggyőzően érvelt amellett, hogy nem zsidó érdek a családjogi törvény, és hogy a zsidóság sorsát nem szabad a polgári törvénykönyv sorsával egybefűzni; ezzel ki akarta kerülni az óhatatlanul fellépő katolikus vádakot (Vázsonyi, 1892c). A recepció ügyét – bár Csáky Albin azt mondta, hogy idő kell a „tanulmányozásra” – a képviselőház május 27-én napirendre vette, s utasította a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy

terjesszen elő törvényjavaslatot a vallás szabad gyakorlásáról és a felekezetek egyenjogúságáról. A zsidó végrehajtó bizottság ezek után úgy látta, hogy nincs szükség a kérvényezésre, míg a kultuszminister a parlament őszi ülészakára ígérte a törvénytervezet benyújtását.

A polgári házasságra ráment a Szapáry-kormány, hiszen a több minisztertanácson (szeptember 30., október 2.) tárgyalt három törvényjavaslatot (polgári anyakönyvezés, zsidó recepció, vallás szabad gyakorlata) támogatta a kormány, ám az október 17-én, Ferenc József jelenlétében tartott minisztertanácson az uralkodó nem támogatta a kötelező polgári házasságot, csak a fakultatívát. A hívő katolikus Ferenc Józsefen nagy volt az egyházi nyomás, s – amellet, hogy a törvénykezés praktikus szükségességével egyetértett – komoly fenntartásokkal élt. Az említett első két ülésen Csáky terjesztette elő a recepció, illetve a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslatot (Salacz, 1938:189–192). Az „izraelita vallásról” való diskurzus végeredménye egy három szakaszból álló törvényjavaslat lett, ahol is az első törvényesen bevett vallásnak nyilvánítja a zsidó vallást, a második kiterjeszti az 1868. évi LIII. törvény cikk áttérési szakaszait a zsidó vallásra, míg a harmadik a törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot bízta meg.²¹

A szabadelvűek többsége támogatta a kötelező polgári házasságot, az uralkodó pedig nem akarta megkockáztatni az általa nemzeti radikálisnak tartott Apponyiék bevonását a kormányba, inkább a polgári házasságot támogatta, és a szabadelvű tábor egyik legszabadelvűbb tagját, Wekerle Sándort bízta meg kormányalakítással.

Bár minden politikai erő a saját ténykedésének tudta be a váltást, természetesen az *Egyenlőségben* Vázsonyi az egyházpolitikát jelölte meg az egyik okként.²² Az új kormány több tagja – így Szilágyi, Fehérváry, Lukács, gr. Bethlen és Josipovich, de Tisza Lajos és Hieronymi is – a recepció támogatóinak tűntek a zsidóság szemében, ami lelkesedést keltett, Vázsonyi Vilmos is kifejezetten jobbnak látta a recepció esélyeit, mint az előző kormány idején, és éppen a klerikális sajtó támadásai szolgáltattak bizonyítékot számára. Ráadásul olyan ember lett miniszterelnök, aki egészen más környezetből jött, mint a feudális arisztokrácia vagy a klérus tagjai, a polgárságot, a polgárt képviselte: „Most, hogy polgárember jutott a miniszterelnökségre, pláne olyan, aki még doctorátust is mert szerezni, és ez a polgárember polgári egyházpolitikát hirdet, a feudális arisztokrácia és ultramontanizmus sok nyílt és titkos híve az elkeseredett düh kitörésével panaszkodik, hogy a »békét« meg akarják zavarni. A »béke« ezen malasztos barátaira jól illik Goethe mondása: »Békét kíván minden ragadozó madár, hogy nyugodtan költ- hesse el zsákmányát.«” (Vázsonyi, 1892e:1–2).

A *Magyar Állam* komoly sajtótámadást indított a recepció ellen, ráadásul faji indokkal is érvelt ellene, hiszen: „A zsidó nem fog beleolvadni a magyarságba, ha százszor mondja is ki a törvény a keresztények és zsidók elegyedésének jogosságát. Amint eddig 6000 esztendő óta, úgy ezentúl is zsidó zsidóval lép házasságra, mert ettől függ fajának fennmaradása...” (Dr. G., 1892:2). Mások, így Zichy Nándor gróf, az agrárius tábor vezére pedig a „mozaizmus hitelviszerű szociális szervezkedésének” és „moráljának” nem recipiálható mivoltáról értekezett, ami ismét kiváltotta Vázsonyi Vilmos haragját. Nem morális vagy vallási alapról érvelt, hiszen így kitette volna a recepciót egy sehová nem

vezető vallási-erkölcsi vitának, hanem az állami jog mindenre kötelező rendszerét fordította a klerikálisok ellen. A *kifogások* című cikkében logikusan, történeti és jogi módzerekkel cáfolja az ultramontán tábor érveit (Vázsonyi, 1892f). Leszögezi, hogy nem lehet a zsidóságtól – cserébe – hitelveket követelni, ugyanis a magyar törvényhozás sohasem követelte ezt meg, amikor bevettsegről tárgyalt vagy arról döntött. Sem az 1608. évi I. törvénycikk (a bécsi béke becikkelyezése) – itt a protestánsok jogairól van szó –, sem az 1646. évi 5. törvénycikk (linzi béke), sem az 1791. évi 26. és 27. törvénycikk – itt a görögkeletiekről esik szó –, sem az unitáriusokat befogadó 1848. évi 20. törvénycikkben nem esik szó ezekről. Kifejti továbbá, hogy a keresztény morál a zsidóén nyugszik, s egyébként is, a zsidó családjogot már befogadta. A katolikus klérust igazában nem a bevettsege, hanem a zsidó hitre való áttérés szabadsága ingerelte, s arra hivatkozott, hogy ez katolikus hitelvekbe (a keresztység: character indelebilis, azaz „letörölhetetlen jegy”) ütközik. Vázsonyi nemcsak arra mutatott rá, hogy ez ellenkezik a szabad vallásgyakorlás jogával, hanem arra is, hogy egyházi dogmák nem lehetnek mérvadóak az állami törvényhozás számára, ám senki nem tiltja meg az egyháznak azt, hogy a prozelitát továbbra is kereszténynek tartsa. Ráadásul – ha már precedensnél tartunk – a zsidóság bevettsege egyházi szempontból ugyanolyan elbírálás alá esik, mint az unitáriusoké. „A katolikus egyház ugyanis a Szentháromság-tagadók keresztységét nem fogadja el keresztységnek, és ha azok katolikus hitre térnek át, vagy katolikus féllal házasságra lépni kívánnak, újra megkeresztelendők. Ilyenek a német katolikusok, rongiánusok, svédborgiánusok és hazánkban az unitáriusok... A zsidó és unitárius hitre való áttérés katolikus szempontból egyjelentőségű. Ha az egyikbe az egyház bele tudott nyugodni, nincs reá ok, hogy a másikat ellenezze...” (Vázsonyi, 1892f:4). Egyben – harci jelszóként – felszólítja a zsidó bizottságot arra, hogy lépjen a cselekvés mezejére.

A klérus egyes tagjainak támadásai a recepció ellen azonban csak most következtek. Szatmár püspöke, Meszlényi Gyula egy lap nála járt tudósítójának 1893 januárjában azt mondta, hogy „a zsidókat előbb meg kellett volna cibálni, és nem elébb emancipálni...” (Palágyi, 1893:3). De más vádak is elhangzottak, melyek a zsidók magyarságát vonták kétségbe, s ez újra és újra kiváltotta Vázsonyi reakcióját: „Nincsen vallási reformtörvényünk, mely ellen a katolikus klérus ünnepélyes óvást be ne jelentett volna... Az államférfiakban azonban volt már akkor is annyi felvilágosultság, hogy állami törvények alkotásánál nem vették figyelembe a dogmatikus egyoldalú felfogást...” (Vázsonyi, 1893a:3).²³ De nemcsak Meszlényi püspök vélekedett így, hanem pl. Wolafka Nándor debreceni prépost is, aki (kultuszminisztériumi osztálytanácsosként) a polgári házasságot „zsidó érdeknek” nevezte, felmelegített egy csomó antijudaista vádat, s kifejtette, hogy a talmud és az evangélium között sohasem lesz béke („Ugyanaz”, 1893). A Vaszary Kolos hercegprímás vezetésével február 28-án összeült püspökkari konferencián (amellett, hogy a polgári házasság ellen foglaltak állást) Vaszary kifejtette, majd a királyhoz intézett felterjesztésében – többek között – le is írta, hogy a zsidóság külön nemzet, és még a keresztény hitre áttért is megtartja a maga korábbi „nemzeti származását”, így csak akkor lenne lehetséges az áttérés, ha a zsidó nemzetiségbe is beolvadhatna (Salacz, 1938:233–235). Ugyanakkor a klérus tagjai elkezdtek foglalkozni a zsidósággal (Kereszty, 1893).²⁴ Vázsonyi éles hangon kérte ki ezt, hiszen a magyarság nem külön faj,

és a zsidóság bár korábban „nemzet” volt, de az önálló zsidó állam és a szentély pusztulása óta nem az, „és a nagy pusztulásból nem vittünk mást magunkkal, mint az isten által adott vallás ígét” (Vázsonyi, 1893c:2). Sőt, Vázsonyi azt is állítja, hogy aki faji származásra akarja visszavezetni a nemzetet, az a magyar nemzet „létfogát” támadja meg, s igen szellemesen jegyzi meg, hogy „ha csak a fajmagyarok tartoznának a nemzethez, az egész nemzet igen kis zárt körű társaságra redukálnának...” (Vázsonyi, 1893c:2). S nagy párosszal vallotta azt, hogy a zsidóságot nem lehet a magyar nemzettől elválasztani. A zsidóságot kizárólag a hitelvekre és a morális meggyőződésre visszavezetni akaró álláspont nem volt igazán őszinte, hiszen aki tisztában volt a hagyomány alapelemeivel – s Vázsonyi ezek közé tartozott –, annak tudnia kellett, hogy ez nem igaz. Ugyanakkor komoly apologetikai funkciója volt azokban az időkben, amikor a recepció kritikussai a zsidóság „állam az államban” jellegét emlegették.

JEGYZETEK

- ¹ A Vázsonyi-családfa áttekintésében segítségemre volt a Vázsonyi János és Sándor által, 2004-ben készített és szerkesztett „Weiszfeld-Vázsonyi család családfája”. A megtekintésért köszönetet mondanék Vázsonyi Sándornak. Szintén köszönet Vázsonyi Vilmos unokájának, Vázsonyi János fiának, a Párizsban élt és már elhunyt ifj. Vázsonyi Vilmosnak (1935–2008) a családdal kapcsolatos információkért.
- ² A zsidók szervezkednek. *Magyar Állam*, 29. évf., 1888. január 25., 1–2.
- ³ A zsidóságról ezt írja a szerző: „A zsidóság felhasználta a maga kívánságainak támogatására a sajtót is, hangosan követelte a polgári házasságot, s igyekezett elmérgesíteni a helyzetet. A zsidóság befolyása pedig a kormány pénzügyi támogatása következtében igen nagy volt.” Salacz, 1938:42. Máshol is hasonló stílusban és tartalommal ír a zsidók kezében lévő sajtóról és a zsidó szabadkőművesekről. Salacz, 1938:284–285., 300., 382–383.
- ⁴ Erre a válasz Mardochái Hajehudi írása Farkas Albertről: Mardochái, 1888.
- ⁵ A pesti izr. anyahitközség és az orthodoxok. *Egyenlőség*, 7. évf., 21. sz., 1888. május 27., 1.
- ⁶ *Egyenlőség*, 7. évf., 27. sz., 1888. július 8. (Hirek r.): Orthodox gyűlés volt Pozsonyban a héten. (Résztevők: Schreiber Bonum, pozsonyi főrabbi, Lipschitz Lipót abaujszántói főrabbi és Reich Ignác, az orthodox iroda vezetője.)
- ⁷ Az orthodox iroda felirata. *Egyenlőség*, 1888. augusztus 5., 7. évf., 31. sz., 5–6.
- ⁸ Zsidó küldöttségek a vallás- és közoktatásügyi miniszternél. *Egyenlőség*, 7. évf., 39. sz., 1888. október 14., 1–2.
- ⁹ *Egyenlőség*, 9. évf., 11. sz., 1890. március 16., 2–3.
- ¹⁰ *Egyenlőség*, 9. évf., 23. sz., 890. június 6., 4–6.
- ¹¹ Az izraeliták országos irodájának átírata. *Egyenlőség*, 10. évf., 1. sz., 1891. január 2., 3–5.
- ¹² Az izraeliták országos irodájának átírata. *Egyenlőség*, 10. évf., 1. sz., 1891. január 2., 5.
- ¹³ *Magyar Zsidó Szemle*, 5. sz., 292.
- ¹⁴ A pénzügyminiszternek július elsején megjelent rendelete szerint dohányárusoktól, akik dohányon kívül mást is árúsítanak, és olyanokat is eladnak, amiket nem lenne szabad, a dohányeladási engedélyt el kell venni.
- ¹⁵ „A magyar társadalomban dönthetetlen igazság gyanánt vallják, hogy a választási elv a közigazgatásban már lejárt a magát és a külföldi közigazgatásban a kinevezés az uralkodó irányzat. E téves nézetet a kinevezési rendszer hívei terjesztették el, a kik már régtől fogva hangoztatják, hogy »modern, európai« közigazgatásra van Magyarországnak szüksége, és ezt csak kinevezett hivatalnokai karral lehet teremteni... Ilyen körülmények közt nem végzek talán felesleges munkát, ha könyvemben kiderítem, hogy ép-penséggel nem a kinevezés a külföldön uralkodó irányzat, hanem a választás. Azon európai nemzetek közigazgatásának fejlődésével támogatom ezen állításomat, melyek a szabadságot és a kulturát egyaránt

- szolgálják; tehát joggal lehet rájuk hivatkozni, midőn az a kérdés, melyik a modern irányzat...” Vázsonyi, 1891d, Előszó.
- ¹⁶ *Egyenlőség*, 11. évf., 3. sz., 1892. január 15., 11.
- ¹⁷ *Egyenlőség*, 11. évf., 9. sz., 1892. február 26., 4.
- ¹⁸ „Ővék a feladat, hogy e vitába a zsidó felekezet egyenjogúságának kérdését belevigyék.” Vázsonyi, 1892b:4.
- ¹⁹ *Magyar Zsidó Szemle*, 1892, 9. évf., 1. sz., 66–67.
- ²⁰ Az 1. par. helytelenül határozza meg a zügiskolákat, és a 3. par-ba „felvetettet azon intézkedés, hogy a kiszabott pénzbüntetés nem fizethetés esetén fogházbüntetésre átváltoztatható.” *Magyar Zsidó Szemle*, 1892, 9. évf., 1. sz., 67.
- ²¹ A minisztertanács elhatározta (s ezt leírták a törvényjavaslat indokolásában), hogy az „izraelita vallást érdeklő egyéb kérdéseket a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényben fogják megoldani”. Salacz, 1938:190.
- ²² „Ha a kormány – a mi nem várható – ügyünket elejti, vagy szándékosan halogatja, egyenesen hadi lábra kel ellenében állunk, mert az ilyen kormány a szó szoros értelmében reakcionárius; leszorít minket egy már kivított poziczióról, megtámadja becsületünket...” Vázsonyi, 1892d.
- ²³ A görögkeletiek panaszaival szemben az ő befogadásukra utal Vázsonyi egy februári cikkében: Vázsonyi, 1893b.
- ²⁴ Dr. Pethő álnéven Prohászka Ottokár írt erről. Dr. Pethő, 1893.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csáky Albin (1890): Az izraelita orthodoxok közvetítő bizottság elnökének. *Egyenlőség*, 9. évf., 8. sz., február 23.
- Dr. G. (1892): Nemzeti állam és polgári házasság. *Magyar Állam*, 36. évf., december 1., 1–2.
- Dr. Pethő (1893): A zsidó recepció a morális szempontjából. *Magyar Sion*, június, 414–429.
- Farkas Albert (1888): Sine ira et studio. *Egyenlőség*, 7. évf., 7. sz., február 12., 1–3.
- Kereszty Viktor (1893): A zsidórecepció a tudomány szempontjából. *Magyar Sion*, március, 161–190.
- Mardochái Hajehudi (1888) Schulchan Aruch, vagy a mosaico-rabbinius hagyomány. *Egyenlőség*, 7. évf., 9. sz., február 26., 5–9.
- Palágyi Lajos (1893): Czipálni-czibálni. *Egyenlőség*, 12. évf., 1. sz., január 6.
- Salacz Gábor (1938): *A magyar kultúrharc története 1890–1895*. Bécs.
- „Ugyanaz” (1893): Klerikális furfang. *Egyenlőség*, 12. évf., 8. sz., február 24., 1–3.
- Ullmann Sándor (1888a): A zsidó felekezeti ügyek rendezése. *Egyenlőség*, 7. évf., 4. sz., január 22.
- Ullmann Sándor (1888b): Helyreigazítás. *Egyenlőség*, 7. évf., 10. sz., március 4., 2–3.
- Vázsonyi Vilmos (1889): Viszonosság és szervezet. *Egyenlőség*, 8. évf., 7. sz., február 17., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1890a): A zsidók és a német nyelv. *Egyenlőség*, 9. évf., 17. sz., április 25., 1–4.
- Vázsonyi Vilmos (1890b): Szilágyi Dezső ígérete. *Egyenlőség*, 9. évf., 44. sz., október 31., 1–4.
- Vázsonyi Vilmos (1891a): A szervezet. *Egyenlőség*, 10. évf., 3. sz., január 16., 4–7.
- Vázsonyi Vilmos (1891b): Baross Gábor figyelmébe. *Egyenlőség*, 10. évf., 39. sz., szeptember 25., 1–4.
- Vázsonyi Vilmos (1891c): Szapáry Gyula gróf és a zsidók. *Egyenlőség*, 10. évf., 34. sz., augusztus 21., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1891d): *A választási elv a külföldi közigazgatásban*. Singer és Wolfner, Budapest.
- Vázsonyi Vilmos (1892a): Akadályok. *Egyenlőség*, 11. évf., 10. sz., március 4., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1892b): A kultuszvita előtt. *Egyenlőség*, 11. évf., 18. sz., április 29., 3–4.
- Vázsonyi Vilmos (1892c): Megoldás vagy kibuvás? *Egyenlőség*, 11. évf., 20. sz., május 13., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1892e): A receptio sorsa. *Egyenlőség*, 11. évf., 46. sz., november 11., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1892e): Az új kormány programja. *Egyenlőség*, 11. évf., 48. sz., november 25., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1892f): A kifogások. *Egyenlőség*, 11. évf., 51. sz., december 15., 1–4.
- Vázsonyi Vilmos (1893a): A receptio és a klérus. *Egyenlőség*, 12. évf., 1. sz., január 6., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1893b): Az egyházpolitikai mozgalmak. *Egyenlőség*, 12. évf., 7. sz., február 17., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1893c): Pax. *Egyenlőség*, 12. évf., 9. sz., március 3., 1–4.